

Tellija: Keskkonnaamet

Koostanud: Leele Välja

Lahemaa Rahvusparki kaitsekorralduskava alusuuringud ja rannakülade inventeerimine

VERGI

Tallinn 2010

SISUKORD

Sissejuhatus	3
1. Vergi küla kujunemine.....	4
2. Vergi küla asustusstruktuur ja hoonestus läbi aegade.....	6
3. Vergi küla eriilmelised piirkonnad ja hoonestusreeglid	12
3.1. Traditsioonilise külamiljöö piirkond	12
3.2. Väärtuslike kolhoosihoonete ansambel	13
3.3. Sadamapiirkond.....	14
3.4. Vergi küla.....	15

Sissejuhatus

Vergi küla on käesoleva töö raames vaadeldud neljast külast selgelt kõige madalama väärtusega – traditsioonilist külamiljööd on säilinud vaid kohati, tooni annab enim arhitektuurne kaos. Domineerivaks on kujunenud küla Käsnu-poolsesse otsa rajatud uusarendus, mis oma sobimatusega vajutab pitseri kogu küla sellele osale. Tegelikult vaid viiest majast koosnev ansambel peaks olema õpetlik näide rannaküla miljöö haavatuses ja devalveerumisest. Pisut parem on küla Altja-poolne ots, kus hoolimata paljudest uusehitistest ja ümberehitustest on aimata traditsioonilist külamiljööd koos iseloomulike objektidega. Vergi analüüsis välja toodud väärtuslikud üksikobjektid ja ühtse miljööga piirkonnad võiks olla siiski lahenduseks edasise ruumilise allakäigu peatamisel. Igasugustest mahulistest piirangutest olulisem on arhitektuurne kvaliteet – kahjuks ei ole meie senises seadusruumis mehhanismi, kuidas seda tagada.

1. Vergi küla kujunemine

Vergi on olnud kuni 20. sajandini väike ja suhteliselt vähetähtis küla. Kauga aega teati Vergi esmamainimise ajana 1539.a, kui Sagadi ja Metsiku mõisnike vahel sõlmitud lepingus on mainitud Vergi sarast (küla ühismaad, järelikult pidi küla juba siis eksisteerima).¹ Hiljuti ilmunud koduloolises raamatus on aga viidates uutele arhiiviuuringutele mainitud veelgi varasemat aega -- 1464. a-l Virkes'i külana Viru Vasallikohtu dokumendis². Vergit on mainitud taas ka 1553³ ja 1583. Viimasel juhul on teada, et kuue adramaa suurune küla kuulus Neeruti mõisale.⁴ 1699. a kaardil oli Vergi (Wörke) kohal ainult 4 majakest. 1732 on Vergis teada kaheksa peret⁵, neist kuue lisanimed viitavad Soome päritolule. 19. saj lõpul kuulus Vergi Vihula mõisale [1]. 1889. a-l ehitati Voore talu, mis on vana kõrtsi-, tolli- ja sadamahoone. 1905.a-l levis rahvarahutuste laine Verki, sama aasta septembris hävisid tulekahjus kordon, toll ja saun. Vergi küla asustus püsis siiski suhteliselt tagasihoidlikuna -- olulisi täiendavaid tegevusalasid ei mõisatööstuse, laevaehituse ega suvituselü näol ei tekkinud ja nii püsis ka eluviis tagasihoidliku ja traditsioonilisena. 20. sajandi algusest on teada, et Vergis oli vaid viis talu ja paar vabadikukohta.

Jõudsamalt arenes küla Eesti Vabariigi ajal kui kasvas oluliselt elanike ja hoonete arv. Ehitati ka mõned suuremad ja edumeelsemad eluhooned. Neist silmapaistvaim Julius Trubergi elamu, mida kohalike hulgas lausa villaks kutsuti. Kohaliku Tuletõrje Seltsi eestvõttel rajati seltsimaja-kool, Tarbijate Ühistu avas kaupluse. 1928. Aastal algas Vergi sadama rajamine, ühendusmuul saarega sai valmis 1930-ndatel, sadam tervikuna 1936. Aastal. . 1937.a sai Vergi uue tuletorni, kuna vana oli läbiroostetanud ja liiga madal. Tuletorni kavandas ja jälgis isiklikult ka selle rajamist Eesti tuletornide legendaarne rajaja insener Armas Luige. Suuremaid talukohti oli 1939 aastaks 19: Vanapere, Paadi, Turuoja, Pressi, Ankru, Hämalase, Naerismaa, lisaks olid veel Voore, Tihase, Leete, Metsa, Tüllil, Männiku, Rommi, Liiva, Reinutoa, Sepa, Allika ja Ranna. Tegelikult oli majakesi ja elanikke rohkemgi, kuid kõigil ei olnud oma maad. Tänapäevaks on neist n.ö talukohana loetavad kümnekond. Pärast sõda läks nii mõnigi tühjaks jäänud hoone kütteks (Nõukogude piirivalvekordon pakkus siinkohal ilmselt „innustavat“ eeskujuga), mõni võeti aga elanike poolt uude elukohta kaasa (Tüllil nt viidi Loksale).

¹ Tarvel, Enn. Lahemaa ajalugu. Tallinn 1983. Lk 77.

² Vergi ja Pihlaspea. Kaluriküllast merele. Koostanud L. Heinvere. 2010

³ Tarvel, Enn. Lahemaa ajalugu. Tallinn 1983. Lk 77.

⁴ Samas.

⁵ Samas

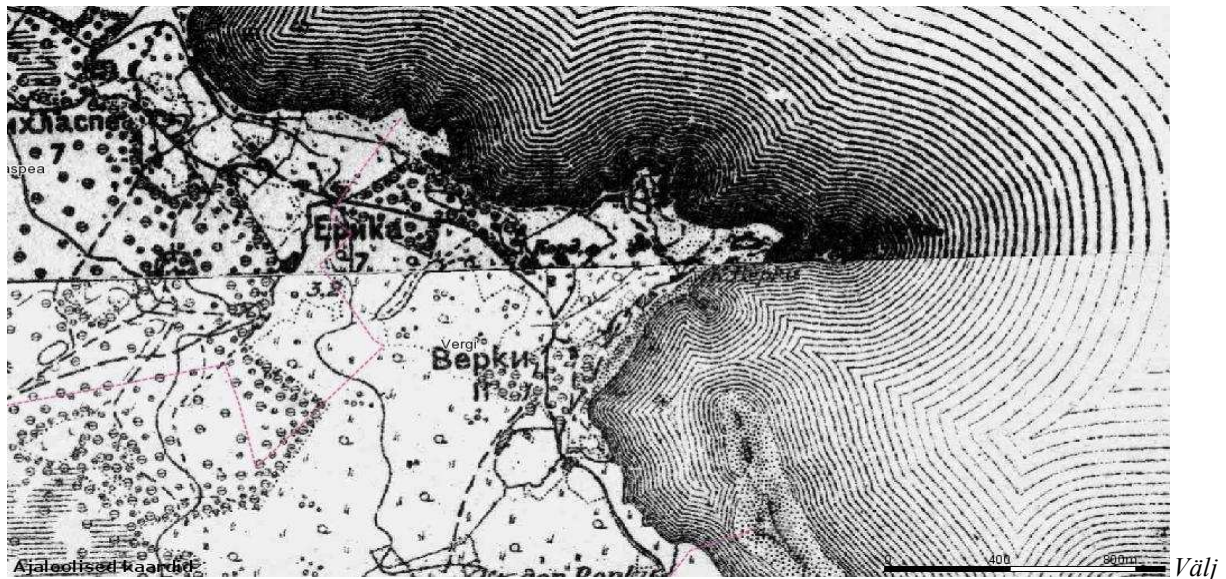
Pärast II Maailmasõda asendus rannarahva traditsiooniline elustiil Nõukogude piirivalve diktaadiga. Rannas oli okastraataed ja liivariba, mis pidid peatama võimalikke piiririkkujaid. 1949.a peeti kolhoosi moodustamise koosolek. 1952. a-l ühines Vergi kolhoos Maksim Gorki nimelise kalurikolhoosiga. Gorki kolhoosi ajal ehitati võrguparanduskuur, mis praegu asub Männi kinnistul. Vergi kalamaja ehitati 1940.a paiku. Kalamaja ja töökoja vahel oli võrguparanduskuur. Töökoda ehitati 70. ndate alguses. Gorki kolhoos ühines 1976. a-l Sergei Mironovitš Kirovi nimelise Kalurikolhoosiga. Uue kalatsehhi ehitus algas juba enne sellega liitumist.

Kirovi kalurikolhoosi kui ENSV kõige edumeelsema majandi kohalolu mõjutas ka küla elustandardit – kerkisid arhitektuurselt ja elustiililt novaatorlikud neljapereelamud ning postmodernistliku vormikeelega kaheseksiooniline korterelamu.

Uus iseseisvusaeg on küla mõnevõrra kaosesse paisanud, suur hulk suvitajaid ja kaootiline ehitustegevus on tagasihoidliku rannaküla muutnud kirjuks ja eklektiliseks. .

2. Vergi küla asustusstruktuur ja hoonestus läbi aegade

Vergi küla asustus kujunes välja eelkõige Vergi neeme rannaaladele – neeme keskosa oli madalam ja soisem ning ei pakkunud sobivaid elutingimusi. Rannikuäärset paiknemist soosisid ka peamised tegevusalad, mis olid merega seotud. Populaarsem oli just neeme põhjapoolsem külge, mis oma kõrgema kaldaga pakkus paremaid võimalusi merele minekuks kui suhteliselt madalam ja roostikurohke lõunakülge.

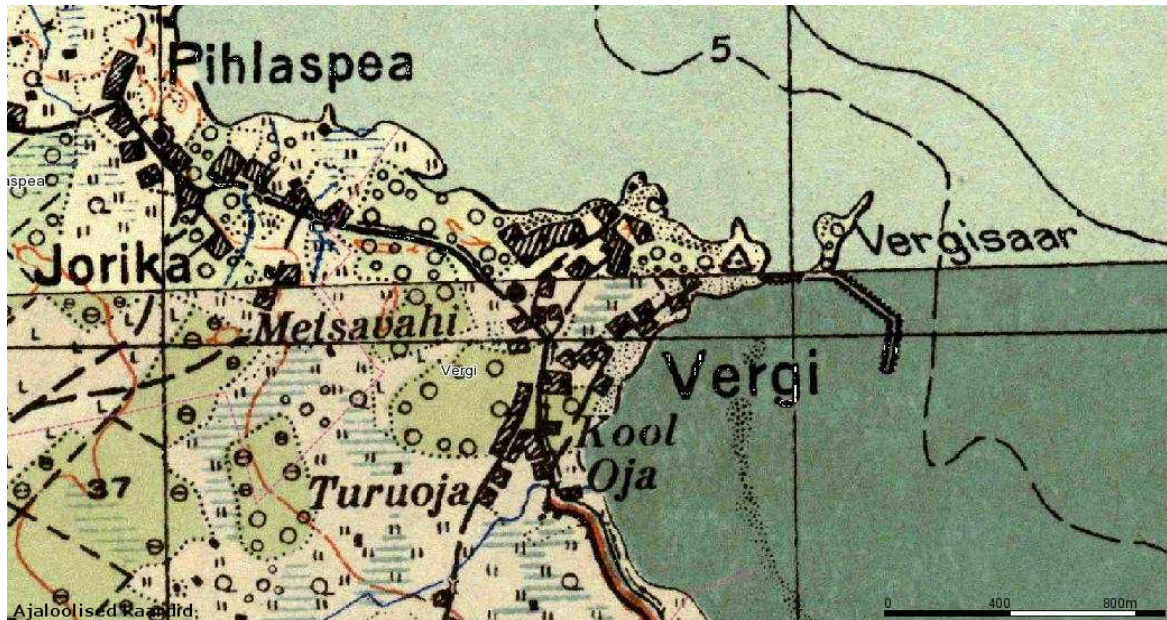
avõte „verstakaardist“ (1891-1912) Maa-ametu Geoportali ajalooliste kaartide kaardirakendusest.

Küla hoonestus oli suhteliselt tagasihoidlik. Varasema perioodi hoonestusest võib suuremana esile tuua vaid Voore talu, mida on mainitud ka kõrtsi, tolli ja sadamahoone. Enamik maju olid tillukesed, vaid köögi ja kambriga madalad majad. Ka talud, mis võrreldes kalurielamutega, küll mahult pisut suuremad olid ei paistnud üldjuhul silma edevamate detailide või peenema fassaadikäsitlusega. Võrreldes Kapteniteküla Käsmu või suvitusaleviku Võsuga on Vergi I MS eelne üldpilt ülimalt tagasihoidlik.

Raami ja Kiigaloti esindavad mõlemad väikese arhailise kalurielamu tüüpi.

Eesti Vabariigi aega võib pidada küla õitsengu perioodiks. Kasvas inimeste ja talude arv ning perioodi lõpuks oli juba 19 suuremat talu, samas kui sajandivahetuse paiku oli neid olnud vaid viis. Küla kasvades toimus tihenemine eelkõige senihoonestatud aladel, aga asustus kujunes ka kahele poole Võsu-Altja teed, mille ääres seni vaid üksikud talud paiknesid.

Vergi küla EW topokaardil (1935-39). Väljavõte Maaameti Geoportaali ajalooliste kaartide kaardirakendusest.

Hoonestuses kerkib seniste suhteliselt tagasihoidlike ja arhailiste elamute kõrvale rannaküladele iseloomulik väikese klaasitud verandaga hoonetüüp, mis enne I MS Vergi hoonestuses erilist rolli ei omanud. Parimad näited sellest on Mustoja, Sepa, Pihlaka ja Allika.

Allika ja Pihlaka on tüüpilised näited 1920. aastate elamutraditsioonist. Fotod 2010

Rannaküladele iseloomulikult on kõrvalhoonete roll võrreldes sisemaa küladega hoopis tagasihoidlikum. Enamasti oli igas talus kelder, ka saun ja veel mõni väiksem kõrvalhoone. Suuri ühe katuse alla koondatud mitmefunktsioonilisi hooneid reeglina ei kohta, pigem on iseloo-

mulik palju väikeseid hooneid, mis vahel ka grupi või kogumi moodus-tavad. Iseloomulik on ka kõrvalhoonete oluliselt väiksem ehitusalune pind ja kõrgus võrreldes eluhoonega. Tänu nõukogude ajale on kadunud rannaküla iseloomulikud elemendid paadi-kuuride näol – vaid üks üksildane kuur seisab kinnistamata maal endise kalatsehhi juures rannal.

Üksildane võrgukuur Vergi neeme põhjarannal ja Vergi majakas.

Eesti vabariigi perioodil valmivad ka küla kõige olulisemad märgilised hooned: rahvamaja, pritsikuur, kauplus ja tuletorn. Arhitektuuriajaloolisest vaatevinklist kõige olulisem on insener Armas Luige poolt 1935.aastal kavandatud tuletorn, mis aga tänu oma asukohale sadamas küla miljöö seisukohalt üsna kõrvalise tähtsusega on. Kaupluse tähendus on kindlasti rohkem ajaloolise mälu kandmine kui ruumiline mõju – hoonet eristab oma kaasaegsetest elamutest vaid kahe sissepääsu olemasolu. Samas võimaldaks selle asukoht küla keskmes teatud märgilist tähendust ka edaspidi kanda. Ruumilises mõttes kõige olulisem on rahvamaja-kool koos pritsikuuriga. Märgilise tähendusega hoone, mis tänu asukohale teeb ennast nähtavaks ka igale läbisõitjale. Vernakulaarsed hooned on külakeskkonnas olulised nii oma tüpoloogilise erinevuse poolest (terviklik küla sisaldab lisaks elamutele-abihoonetele ka muid hooneid), kui ajaloolise tähendusväljaga küla hiilgeaegadest.

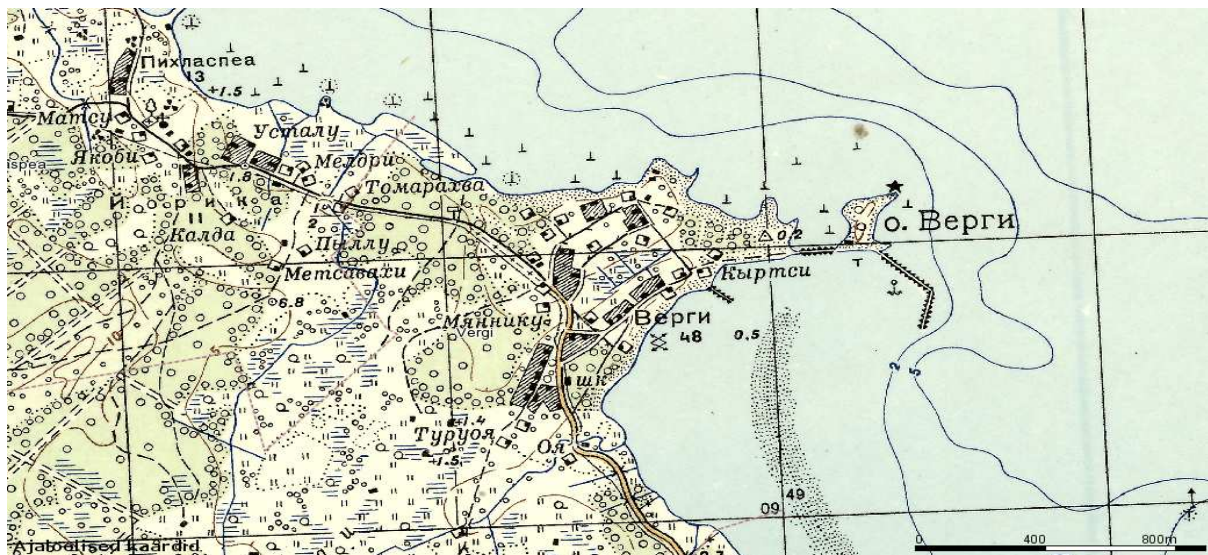
Rahvamaja ja selle kõrval pritsikuur. Fotod 2010.

Nõukogude aja esimeseks oluliseks muutuseks külakeskkonnas oli piirivalvevägede rajatud sõjaväeosa, mille mõned hooned kahjuks erastati ja sellisena veel ilmselt pikalt külakeskkonda ilmestama jäävad. Positiivseks võib pidada ajaloo jäädvustamist kinnistute nimedes – Veebeli ja Kaprali viitavad kenasti kinnistute päritolule ka siis kui need näotud hooned ammu uutega asendatud on. Nõukogudeaegne kihistus on Vergis suhteliselt rikkalik,

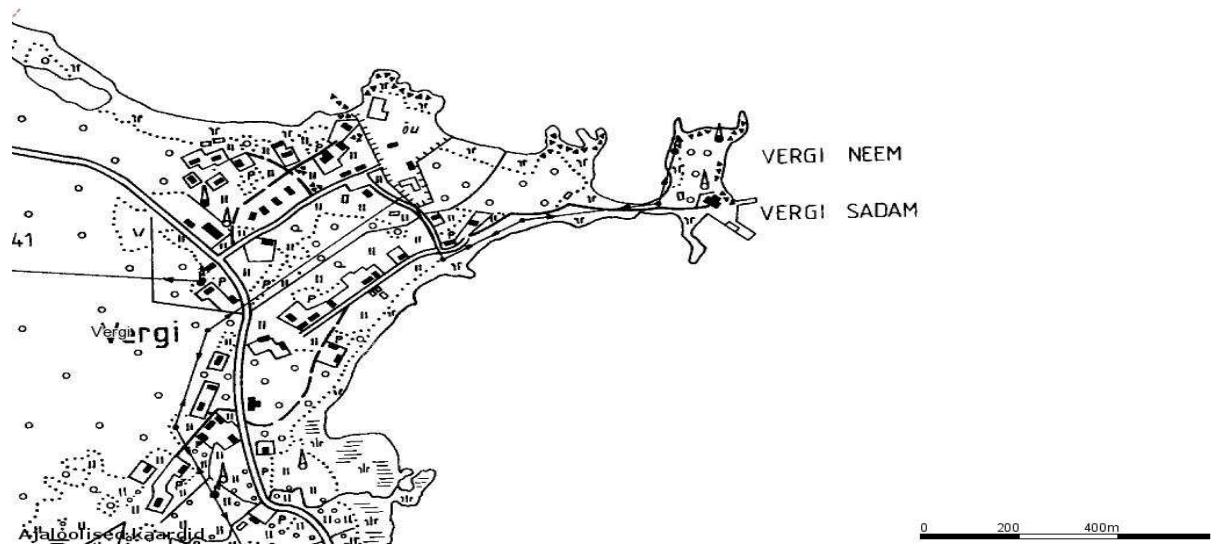
Veebeli ja Kaprali – killuke Nõukogude sõjaväekultuuri Lahemaa rannakülas.

kuid pärineb valdavalt ENSV viimastest kümnenditest. Varasemad kaardid peegeldavad suhteliselt staatilist seisut, kus hoonestuse osakaal suhteliselt muutumatuna püsib. Alles 1978-89. a seisut peegeldav katastrikaart annab küllaldast informatsiooni aset leidnud muutuste kohta. Siin olemas juba eelpool mainitud neljapereelamud, puudub aga veel küla ainus kortermaja.

Vergi küla ENSV algusaastatel. Vanem topokaart. Väljavõte Maaregistri kaardirakendusest.

Tänu paigutusele küla äärealadel jääb enamik nõukogudeaegsest kihistusest: tootmishooned, piirivalve hooned, sadam, endine kalatsehhi suhteliselt hoomamatuks, rohkem küla keskele jäävad varased nõukogudeaegsed hooned nagu nt elamuks rekonstrueeritud võrguparanduskuur (Männi) on aga suhteliselt keskkonda sulanduvad.

Katastrikaart 1978-89. Väljavõte Maameti Geoportaali ajalooliste kaartide kaardirakendusest.

Kõige väärtuslikuma nõukogudeaegse kihistuse moodustavad aga Kirovi nim. Kalurikolhoosi aegsed elamud. Kolmest neljapereelamust koosnev ansambel küla keskosas esindab Eesti arhitektuuriloos üsna erandlikku katset seostada regionalistliku arhitektuurikäsitlust (taluarhitektuurist tuttav kõrge katusemassiiv, mis algselt oli laastukattega) külakeskkonda sobiliku elustiiliga, mis sisaldades küll abiruume ja aialapikest on ometi kantud kollektiivsest vaimust naabrite läheduse läbi. Arhitektuurse erandi ja aktsendina võib käsitleda küla ainsat

Neljapereelamud küla Vergi küla keskosas. Fotod 2010.

korterelamut, mis keskkondlikult on võõrkeha ja ümbruskonnale isegi destruktiivset mõju avaldab. Kuigi tuleb tunnistada, et tänu osavale paigutuse ja liigendusele on tulemus suurust arvestades oma aja kohta suhteliselt vaoshoitud. Ka on tegemist omas ajas vägagi edumeelse post-

Vergi küla ainus korterelamu.

Modernistliku vormikäsitlusega, mis koos mahtude liigendamisega püüdis maakeskkonnale võõraid korterelamuid valutumalt miljösse sobitada.

Kõige rohkem torkab külakeskkonnas silma viimaste kümnendite panus. Kui nõukogudeaegsete suurte hoonete (sadamas ja endises kalatsehhis) ümberehitused jäävad tänu oma asendile suhteliselt märkamatuks (ilusamaks nad sellest küll muutunud ei ole), siis elamuehituse stiimia torkab silma igale möödujale. Kõige uuemad elamud poeetiliste nimedega Õnne, Naeru, Unistuse ja Päikesekiire kinnistutel tekitavad tunde nagu oleks tegemist Tallinna lähedase „põlluküla“. Traditsioonilise külamiljööga ei ole isegi üritatud suhestuda. Kujunenud situatsioon demonstreerib kujukalt, mis juhtub, kui ümbritsevat keskkonda ei aduta ja projekteerimisel lähtutakse vaid tehnilistest normidest.

Poeetiliste nimedega uus „põlluküla“, mis traditsioonilises külakeskkonnas tõeliselt võõristavana.

Ülejäänud hoonestus viimastest kümnenditest pakub valdavalt erinevaid traditsionalismitõlgendusi. Et kasutatav võtete ja materjalivalik on rikkalik: ümarpalgist, servamata lauast rõht- ja püstlaudiseni, siis on üldtulemus ülimalt kirju ja kaootiline.

Männivälja, Kärka ja Keldrimäe esindavad kõik erinevaid suundumusi tänases elamuehituses.

Üldmulje on erakordselt eklektiline, selline kus kirjeldamisel tulevad mängu sõnad kaoseteooria, stiimia ja anarhia. Neist saabki hoonestuse ühendav joon, mille hoidmine edasistes arengutes ei tohiks eriti keeruline olla. Selle aluseks on piirangute puudumine materjalikasutuse osas väljaspool eraldi esile toodud alasid –kuna praeguseks on juba suur osa fassaadivõimalusi esindatud, pole ühtegi loogilist põhjendusest selles osas edapidi piirangute seadmiseks.

3. Vergi küla eriilmelised piirkonnad ja hoonestusreeglid

Vergi küla väärtused on Lahemaa külade kontekstis kindlasti n.ö madalama kategooria omad – kõik ajastud on siia jätnud oma jälje kuid väärtuslikke tervikkooslusi napib. Siiski saab välja tuua kolm eriilmelist piirkonda, kus ehitustegevust siiski mõnevõrra suunata võiks ja sellega kaosepiirkonna laienemist vältida.

3.1. Traditsioonilise külamiljöö piirkond

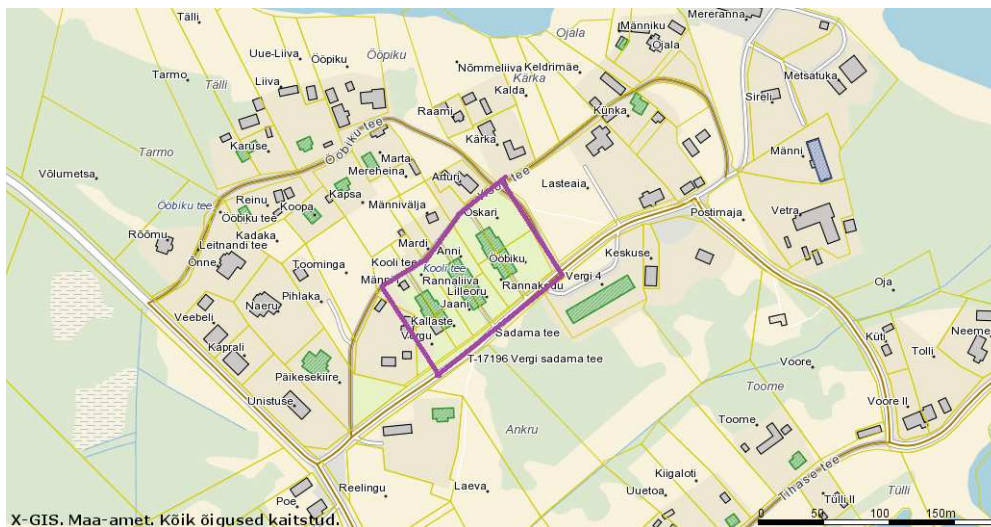
Ala kulgeb kahel pool Altja-Võsu teed hõlmates ka sadamasse suunduvast Tihase teest mõlemale poole jäävad alad. See on piirkond, kus on veel loetav traditsiooniline külamiljöö suhteliselt suurte kinnistutega ja kus paiknevad ka kõik piirkonna väärtuslikud hooned. Võsu-Altja teeäärses osas on kindlasti tegemist ka Lahemaa kui kultuuriväärtusliku turismipiirkonna väärtusi kandva teelõiguga. Ettepanekud piirkonna edasiste ehitusreeglite suunamisel:

- Mitte moodustada väiksemaid kinnistuid kui 3000m², et säilitada alale iseloomulik suhteliselt hõre hoonestusstruktuur.
- Uute elamute ehitusalune pind ei tohi olla suurem kui 120 m² – Vergi ajalooline hoonestus on suhteliselt tagasihoidlike gabariitidega ja liiga suured uued hooned lämmatavad kogu miljöö. Maksimaalne räästa kõrgus 3 m, harja kõrgus 6 m.
- Uute kõrvalhoonete ehitusalune pind ei tohi olla suurem kui 70m² (ühe hoone kohta), ei tohi tekitada ühte suurt multifunktsionaalset hoonet – kõik funktsioonid eraldi

katuste alla, et tagada traditsiooniline hoonestustruktuur. Maksimaalne räästa kõrgus 2 m, harja kõrgus 3m.

- Väärtuslike hoonete renoveerimissoovitused vaata „hoone passidest“, miljööväärtuslike puhul tuleks säilitada maht, remondi puhul järgida kohalikku traditsiooni (viilkatus, materjaliks puit või asbestivaba eterniit, fassaadil laudis) ja vältida imiteerivaid materjale.
- Elamud paigutada alati peafassaadiga, mille keskmes on klaasitud veranda, tee poole.
- Piirete puhul eelistada traditsioonilisi lippaedu või lihtsaid kolme rõhtlatiga karjaaedu, kindlasti tuleks vältida 1970.aastate mõjulisi horisontaalsete laudadega piirdeaedu.

3.2. Väärtuslike kolhoosihoonete ansambel

Ala keskmes on kolm neljapereelamut Kirovi nim Kalurikolhoosi aegadest. Regionalistliku arhitektuurikäsitluse ja maale sobiva elukorralduse eesrindliku lahenduse poolest on tegemist arhitektuuriloolise väärtusega objektidega. Kahjuks on kõik hooned rohkem või vähem ümber ehitatud ja sellisena enam väärtuslike hulka ei kvalifitseeru. Küll aga moodustub selge miljööväärtusega harmooniline ansambel, mille juures peaks vältima järgnevaid devalveerivaid protsesse. Selleks:

- Juurde- ja pealeehitused ning mistahes muud mahulised muudatused ei ole lubatud,
- Materjalikasutus (katusekate, fassaadiviimetus, avatäited) peaks kõigi kolme hoone juures olema läbivalt sama. Oluline on säilitada algupärased garaazhiuksed ja vältida nende asendamist tänapäevaste tüüplahendustega. Katusekattematerjal oli originaalis

laast, tänaste odavamana alternatiivina võib kasutada sileplekki (on juba kahel majal). Tüpoloogiliselt sobiks ka bituumensindlid ja asbestivaba eterniit, kõige olulisem on aga siiski ühtne materjalikasutus kõigil kolmel hoonel.

- Säilitada algupärane avade paigutus ja – jaotused.
- Piirded lahendada kogu kompleksil tervikuna.
- Kõrvalhooned ei ole lubatud.

3.3. Sadamapiirkond

Eraldi maailm on kujunenud Vergi sadamasse, kus väärtuslikule tuletornile sekundeerivad silikaattellistest lamekatuseelised piirivalve ja sadamahooned. Kuigi arhitektuurselt väärtusetud, moodustavad nad siiski omalaadse vormi ja materjalipõhise terviku, mis võiks olla aluseks edasistel arengutel. Selleks tuleb uushoonestuse puhul võtta arvesse:

- Piirkonnas on lubatud ainult lamekatusega hooned
- Lubatud fassaadiviimistlusmaterjal on valge silikaattellis ja krohv.
- Maksimaalne korruselisus 2 korrust.
- Maksimaalne ehitsualune pind 200m².
- Kõrvalhooned on lubatud sarnase materjali ja vormikäsitlesega kui põhihooned.

3.4. Vergi küla

Alad mida eelpool ei käsitleta on sedavõrd eklektilised või sobimatu miljööga, et väärtusi mida seal hoida ei eksisteeri. Teatud elukvaliteedist ja traditsioonist lähtudes võiks siiski pidada kinni mõnest reeglist:

- Uute hoonete ehitusalune pind ei ole rohkem kui 170m²
- Uute hoonete räästa kõrgus ei ületa 3 ja hari 6m (lubatud on ainult ühekorruselised, sh väljaehitatud katusekorrusega hooned).
- Lubatud ei ole lamekatusega hooned.
- Ei moodustata väiksemaid kinnistuid kui 2000m².
- Abihoonete maksimaalne ehitusalune pind 70m², harja kõrgus 4m.